

Ana Borbély

Bilingvismul în decursul vieții: acceptarea diversității lingvistice¹

Diverși lingvistic și trăiesc împreună.

1. Introducere: cadrul teoretic, subiectul cercetării, metode de cercetare și date lingvistice

Studiul cuprinde o cercetare a lexiconului mental referitor la doi vorbitori bilingvi, româno–maghiari din Ungaria, în decursul vieții. Apariția conceptului *lexicon mental* este legat de numele lui Oldfield (1966). Studiarea lui acoperă: *sistemul cognitiv care constituie capacitatea de acțiune lexicală conștientă și inconștientă* (vezi Jarema–Libben 2008: 2). Cadrul teoretic al comunicării este lingvistica pozitivă, în centrul căreia se află vorbitorul creator și acceptarea diversității lingvistice, abordată în prealabil la Simpozionul din anul 2014.

Lingvistica pozitivă studiază în mod pozitiv și obiectiv: cum este utilizată limba (ori limbile) într-o interacțiune verbală. Este o abordare a conduitei lingvistice, care necesită cunoașterea amplă a contextului situațional, socio-cultural și interpersonal referitor la o comunitate de discurs, și care rezultă din înțelegerea celor ce se comunică (mesaj) sau cum se comunică (limbă/limbi, limbaj, cod, stil) într-un discurs apărut în comunicarea vorbitorilor care fac parte din aceeași comunitate de discurs. Această tratare lingvistică urmărește tot ceea ce se întâmplă într-o interacțiune verbală, și pornește de la vorbitori, context și de la realitățile comunităților de discurs. (Borbély 2015: 142)

Cercetarea se axează pe o metodă cu ajutorul căreia se descrie diversitatea lingvistică individuală a vorbitorilor în ceea ce privește lexiconul mental. Mai precis, scopul cercetării este de a justifica: în ce proporție apar într-o situație de test resursele vocabularului, conținând cuvinte aparținătoare a) limbii române (varietăților de grai și standard din Ungaria), b) limbii maghiare, sau c) unei limbi

străine (de exemplu: rusă). Vom încerca să răspundem la următoarele întrebări de cercetare:

1) Ce diferențe se arată între răspunsurile primite în 1990 și în 2011 de la doi vorbitori români din Ungaria (Sofia și Petru) într-o situație de test lexical?

2) Care sunt factorii care determină diversitatea lingvistică și bilingvismul vorbitorilor în decursul vieții?

Metoda de colectare a datelor este cea longitudinală, adică urmărirea bilingvismului într-o perioadă de timp de 20 de ani. Subiecții sunt doi vorbitori bilingvi, care, cu toate că sunt soț și soție, au câte un profil lingvistic deosebit. Prin aceste profiluri lingvistice vom cuprinde cunoștințe noi despre procesul de schimbare a bilingvismului.

Comunitatea de vorbire în care am colectat datele sociolingvistice de teren este cea bilingvă, româno-maghiară din Chitighaz. Colectarea datelor s-a realizat de trei ori în timp (T1: 1990, T2: 2000/2001, T3: 2010/2011) cu aceiași subiecți: români născuți în comunitatea românească și care trăiesc aici și până astăzi.

Datele subiecților, care urmează să fie analizate, fac parte din corpusul lingvistic cules de la 361 de subiecți. Colectarea lor s-a realizat cu un interviu sociolingvistic înregistrat (audio). Interviu teoretic și metodologic s-a realizat după interviul sociolingvistic inițiat de Labov (1988). Înregistrările conțin (a) un interviu despre folosirea limbii române și maghiare, atitudinea față de aceste limbi, (b) un discurs dirijat pe diferite module cu întrebări axate pe anumite teme de discurs: limba română din sat, din România, din Micherechi, evenimente din viață (copilărie, dragoste, moarte etc.) și (c) un test lexical. Testul lexical se referă la o sută de cuvinte.² Alegerea acestor cuvinte are la bază două principii. Primul este acela ca lista cuvintelor să fie compusă din cuvinte simple, care se găsesc și în vocabularul unui copil de cinci ani (animale, fructe, legume, mobile, părți ale corpului, obiecte etc.). Al doilea este acela ca fiecare cuvânt să aibă formă diferită (variantă) atât în graiul din Chitighaz cât și în varietatea standard (de exemplu: mătă – pisică, ločarlău – stropitoare, brâncă – mână, jejet – deget, lapfe – lapte, dulaf – dulap). Conform instrucțiunilor, cele văzute

în desene trebuiau denumite în limba română. Răspunsurile le-am înregistrat pe magnetofon analog (1990) și digital (2011). Astfel, alegerea diferitelor variante lexicale (din româna din Chitighaz, din româna standard din Ungaria, din maghiara) indică, pe de-o parte, nivelul subiectului de cunoaștere a limbii române, precum și, după caz, prestigiul variantelor.

Rezultatele cercetării vor demonstra în ce măsură contribuie familia și școala la formarea profilului și conduitei lingvistice. Deoarece aici se pun bazele pentru viitor: cunoștințe de limbă și atitudini față de limbă, de alte limbi, de bilingvism, de grai/graiuri, de limbaj etc. (vezi Bartha 2002).

2. Rezultate

În cele ce urmează vor fi analizate răspunsurile primite la testul lexical, cuprinzând o sută de cuvinte, de la Sofia și Petru în 1990 și în 2011. Figura 1 înfățișează răspunsurile pe două categorii: grai și standard (limba română).

2.1. Răspunsurilor în limba română: grai și standard (Chitighaz, 1990/T1 și 2011/T3)

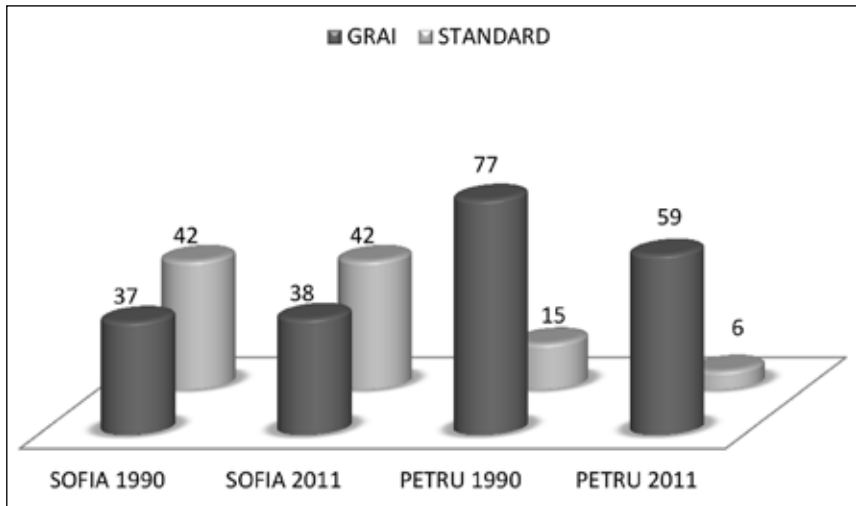
După 20 de ani răspunsurile primite de la Sofia la testul lexical diferă doar printr-un singur cuvânt. Primim în 1990 37 și peste 20 de ani 38 de cuvinte din grai, și cele din standard sunt identice la număr la ambele anchete (42). Vocabularul Sofiei, după două decenii este constant, nu s-a schimbat. Petru însă ne-a dat răspunsuri cu totul diferite. În 1990 primim de la dânsul 77 de cuvinte de grai, numărul lor, peste 20 de ani se micșorează la 59 de cuvinte. Diferențele soților se arată și în proporția cuvintelor de grai și de standard. Petru în T1 ne-a dat ca răspuns 15 cuvinte standard, care în T3 scad până la 6 cuvinte. Răspunsurile primite de la Petru ne demonstrează cum se desfășoară în decursul vieții al vorbitorului procesul de schimbare a limbii române în limba maghiară, adică cum dispar cuvintele limbii române din vocabularul lui, cum se schimbă „lexiconul mental” al lui.

După datele statistice analizăm regulile de schimbare lingvistice care se desprind atunci dacă facem o comparație între datele din 1990 și din 2011. Cei 20 de ani au adus următoarele schimbări lingvistice:

- Răspunsuri (cuvinte) identice la ambele anchete
 - române, grai
 - române, standard
 - maghiare
- Schimbări față de prima anchetă
 - române > maghiare și invers
 - române, grai > standard și invers

Figura 1

Variante de grai și de standard în vocabularul subiecților Sofia și Petru – cercetare cu un test cuprinzând o sută de cuvinte și repetată după 20 de ani

Răspunsuri (cuvinte) identice la ambele anchete³

Cuvinte românești, standard (din Ungaria)

Sofia: băiat, sobă, piaptăn (!), inel, cheie, cizme, pantaloni, cămașă, ou, **tren**, pisică, șoricel, câine, os, **bicicletă**, pește, șarpe, ochi, urechi, dinte, inimă, picioare, **mână**, degete, **olei (!)/ulei**, lapte, cuțit, farfurie, pahar, sticlă, roșii, zahăr, ușă, carne, stele/steauă, ninge/nauă, roate (!), floare

Petru: **tren**, **bicicletă (!)/bițigli>bicicletă /bițigli**, **mână/brâncă**, **olei (!)/oloi**

Cuvinte românești, grai (din Chitighaz)

Sofia: hărdău, **čas**, **bătă**, **șpoherț**, **țapele**/boconc, **curauă**, **bumbi**, **clop**, **cârpă**, **lăvor**, **lăcărâu**, vițal, **coșară**, **cucuruz**, **vișin**, **lebeniță**, **fărină**, cuperc, **crumpe**/cartofi, **vidire**, urală/oală, șolă, clăpac/călăpac, **cocotore**/oglindă, **piparcă**/ardei, **ploie**, coâie, **zbi**c, pom, dulaf

Petru: **čas**, **bătă**, faptăn, inel, sopon, feie, mașin, **șpoherț**, **țapele**, cizme, nădraj, **curauă**, k'imeșe, **bumbi**, **clop**, **cârpă** dă cap, fip, **lăvor**, uoș, **lăcărâu**/loçarâu, ȳaie, mătă, șoricie, câine, cont, peșfe, șerpe, uat, urefe, **coșară**, dinfe, inimă, picore, **genget**/jejet, **cucuruz**, prune, clisă, **vișin**, **lebeniță**, **fărină**, iagă/sticlă>iagă, curef, păsulă/borșo, **crumpe**, **vidire**, lapte, cuțat, blid, păhar, șolă, clăpac/ciocan, păradi, zmântână, crăstăveț, țitromă, țucur, fereastă, **cocotore**/oglindă, scocă, scauan, carne/șoncă, **piparcă**, șorile/șore, stele/stelile, **ploie**, ninje, rofe/rotă, **zbi**c/zbic, pană/flore, pom

Cuvinte maghiare

Sofia: VASALÓ, HÚTÓSZEKRENY/FRIDZSIDER

Petru: KÁLYHA, HÚTÓSZEKRENY/ frigătoare/îndețatore,⁴ PORSZÍVÓ, MOSÓGÉP/mașină dă spălat

Schimbări față de prima anchetă

Cuvinte românești>maghiare

Sofia: **plic**>LEVÉL, fip>KÉP

Petru: **carfe**/cupertă>**BORÍTÉK**, hărdău>**HORDÓ**, k'iflă>**KIFLI**, roțiie>**SZOKNYA**, căbat>**KABÁT**, haină>**RUHA**/

haină, voşolău>VASALÓ, măsurită>TERÍTŐ, loptă>LABDA/
loptă, rişcaş>RIZS, munţ/daluri>HEGYEK/munte, dulaf/
şifon>SZEKRENY/credenţ

Cuvinte maghiare>româneşti

Sofia: KIFLI/k'iflă>**prăjitură**, CITROM/lămâie>ţitromă

Petru: GOMBA>ciupercă, FAZÉK/uală>uală,

Cuvinte româneşti, grai>standard

Sofia: sopun>săpon (!), maşin>chibrit, uaie>oaie, clisă>slănină,
păsulă>fasole, crastăveţ>crastaveţi, **plevas/carandaş>creuon**⁵,
sorile>soare, rişcaş/orez >orez

Petru: prunc>copil, coâie>căruţă/car.

Cuvinte româneşti, standard>grai

Sofia: alendelon/căbat>căbat, dealuri/munţi>d'al/munte,
fereastră>fereastă, brânză>scocă, scaun>scaun, minge>loptă,
maşină de spălat>maşină de spălat, prune>prune, rochie>roţie,
zarzavat>cureţ, smântână>zmântână,

Petru: **creion/plevas>plevas**, pâine/pită>pită, uşa/uşe>uşe.

Tabelul 1 ne arată schimbările răspunsurilor din 2011 faţă de cele din 1990. Cea mai mare diferenţă între cei doi subiecţi se arată prin oscilarea variantelor de cuvinte româneşti (grai > standard şi standard > grai). Sofia se caracterizează prin, relativ, multe răspunsuri din varietatea standard (38 cuvinte) şi prin oscilarea grai > standard/ standard > grai (21 de cuvinte). Soţul însă are răspunsuri aproape numai de grai: 70 şi puţine oscilări de la cuvinte de grai la standard şi invers (5 cuvinte).

Tabelul 1
Răspunsuri identice şi schimbări în 20 de ani

	Răspunsuri (cuvinte) identice la ambele anchete			Schimbări faţă de prima anchetă	
	româneşti: standard	româneşti: grai	maghiare	româneşti > maghiare şi maghiare > româneşti	româneşti: grai > standard şi standard > grai
SOFIA	38	30	2	4	21
PETRU	4	70	4	14	5

2.2. Factori care determină diversitatea lingvistică

În partea a doua a comunicării vom căuta acei factori care au putut determina diversitatea răspunsurilor lexicale la cei doi vorbitori. Vom începe cu unele date biografice (din T1 și din T3, vezi tabelul 2) și după care vom face cunoștință cu niște opinii culese din interviurile realizate cu cei doi subiecți (în T2 și în T3).

Tabelul 2
Date biografice și date lingvistice pe baza răspunsurilor
anchetate în 1990 și 2011⁶

	SOFIA	PETRU
Anul nașterii	1958	1959
Clase terminate	14	12
Școală generală cu limba de predare	română	maghiară
În care limbă te-ai învățat să vorbești?	română	română–maghiară
Tu ești român/că?	româncă–unguroaică> unguroaică	ungur>român
Soțul/soția îi român/ă?	român>român–ungur	româncă
Cum vorbești cu soțul/soția?	ungurește	ungurește
Cum vorbești cu frații?	ungurește	–
Cum vorbești cu copiii tăi?	ungurește	ungurește
Cum vorbești cu bătrânii?	românește–ungurește> ungurește	ungurește
Cum vorbești cu popa/pastorul?	românește–ungurește> ungurește	românește–ungurește> ungurește
Cum vorbești cu creștinii în biserică?	ungurește	românește–ungurește
În care limbă te rogi?	ungurește	ungurește
La școală în recreație cum ați vorbit cu ceilalți elevi?	românește–ungurește> românește	ungurește
La școală la ore cum ați vorbit?	românește–ungurește	ungurește

Cei mai importanți factori care determină diversitatea lingvistică între soți se arată prin următoarele diferențe de date biografice: prima limbă învățată acasă și limba de predare în școala generală. Soția a învățat acasă de la părinți numai limba română, până ce soțul ei deja acasă a învățat ambele limbi. Sofia a învățat 8 ani în școală generală cu limba de predare română, ca urmare ne-a dat multe cuvinte românești standard, știe să scrie și să citească românește, are amintiri pozitive și negative de aici (vezi fragmentele 1, 2 și 3). Concomitent, are părere negativă despre limbajul soțului (vezi fragmentele 4 și 5).

(1) „tare m-o **plăcut** ă ă limba română, poeziile și ă-am învățat atunc” (Sofia, 2000/T2)

(2) „m-o fos’ **greu** istoriie și geografiiē ă-o trăbuuit să învățăm așe atunc atunc rămânește” (Sofia, 2000/T2)

(3) Di ce, cum am învățat la școală când am avut ă ... Literatură? Noa aceiē tare-o fost **frumos** or fost scris acolo și poveș’ și ă-am învățat și poeziile tare mi le-o plăcut tare tare dă ie! Poeziile, miē aceiē-mplace. (Sofia, 2011/T3)

(4) anchetator: Da’ iel șfi rămânește.

Sofia: HÁT ÍGY, KÉTEGYHÁZIASAN, IGEN. (D-apu, așa ca la Ţifihaz, da.) (Sofia, 2011/T3)

(5) Și când cifește, nu cifește bine? (Sofia, 2011/T3)

Identitatea etnică pare a fi un alt factor care arată diferențe între soți. Discutând despre ancheta recensământului din 2011 am aflat și alte informații. Soții au inițiat un discurs aprig vorbind despre limbă și identitate etnică/de naționalitate (vezi fragmentul 6). Petru despre soția sa afirmă că: ea nu vrea să vorbească românește. Replica Sofiei este că: asta se motivează cu faptul că ea nu vorbește frumos românește. Petru în continuare vorbind tot despre soție afirmă cum

că: ea s-a declarat la ancheta recensământului cu limba maternă română și de naționalitate maghiară. Tot atunci Petru afirmă că: dânsul s-a declarat de naționalitate română, și vrea să scoată vorbă românească. În acest moment Sofia îi răspunde astfel: DAR ESTE MAI BINE SĂ N-O FACI!

(6) Petru: EGY FURCSA HELYZET (O situație neobișnuită):
nu vre să vorbască râmânește, nu vre să vorbască râmânește.

Sofia: DE AZÉRT MERT NEM TUDOK *SZÉPEN*! (Fiindcă nu știu vorbi *frumos*!)

Petru: *Și zâțe că* „ROMÁN ANYANYELVŰ” („LIMBA MATERNĂ A EI ESTE CEA ROMÂNĂ)... și zâțe că îi ... MAGYAR, NEM ROMÁN NEMZETISÉGŰ, TUDOD? (UNGUROAICĂ, NU ÎI DE NAȚIONALITATE ROMÂNĂ)

Sofia: HÁ NEM MER... (D-APU NU FIINDC...)

Petru: S ÉN ÉN VALLOM MAGAM ROMÁN NEMZETISÉ-GŰNEK, DE ÉN MEG AKAROK SZÓLALNI ROMÁNUL. TEHÁT (ȘI EU EU MĂ DECLAR DE NAȚIONALITATE ROMÂNĂ, ȘI EU ȘI VREAU SĂ VORBESC ROMÂNEȘTE) [râde]...

Sofia: DE JOBB, HA NEM TESZED! (DAR ESTE MAI BINE SĂ N-O FACI!) (2011/T3)

Petru: TUDOD MIBŐL ERED EZ, AZ EXTRAVERTÁLTÁSGBÓL ÉS AZ INTROVERTÁLTÁSGBÓL. ÉNAZA TÍPUS VAGYOK, AKI MINDENKINEK SZIMPATIKUS AKAROK LENNI. ÉN MAGAM, MA MÁR ÖTVEN ÉVESEN EZT MEG TUDOM FOGALMAZNI. DE EZT KORÁBBAN NEM. ÉS XXX PEDIG NEM IGYEKSZIK ANNYIRA, HOGY Ő Ő ELFOGADTASSA MAGÁT. Ő ÉLI AZ Ő ÉLETÉT ÉS HA ŐT NEM FOGADJÁK EL, NEM FOGADJÁK EL, AZ ŐT NEM ZAVARJA. ÉN ABBA BELE BETEGSZEM, HA ÉN VALAKINEK NEM VAGYOK SZIMPATIKUS, TUDOD? ÉS EZ EZ, EBBŐL ERED, EZ A KÜLÖNBSÉG. A VITA TÁRGYA IS HARMINC ÉVI HÁZASSÁG UTÁN, EZT KELL HOGY MONDJAM, EBBŐL ERED, HOGY HOGY Ő ÍGY ÉLI MEG AZ ÉLETÉT, ÉN MEG ÍGY ÉLEM MEG. (ȘTII DE UNDE PROVINE ASTA, DIN EXTRAVERSIUNE ȘI INTROVERSIUNE. EU MĂ CONSIDER UN OM CARE DOREȘTE SĂ FIE SIMPATIC ÎN FAȚA OAMENILOR. EU ASTA ȚI-O ȘTIU EXPLICA LA CINCIZECI DE ANI. MAI CURÂND NU ȘTIAM XXX (MOTIVUL AB). EA ASTFEL NU SE STRĂDUIEȘTE AȘA TARE SĂ SĂ FIE PRIMITĂ DE ALȚII. EA ÎȘI TRĂIEȘTE VIAȚA. ȘI DACĂ PE EA N-O PRIMESC OAMENII, N-O PRIMESC. ASTA PE EA N-O DERANJEAZĂ. EU MĂ-NBOLNĂVESC DACĂ NU-S ÎN FAȚA CUIVA SIMPATIC, ÎNȚELEGI? ȘI ȘI DE AICI DE AICI PROVINE DIFERENȚA ÎNTRE NOI. SUBIECTUL DE DISCURS ÎNTRE NOI ȘI DUPĂ TREIZECI DE ANI DE CĂSNICIE, ASTA TREBUIE SĂ ZIC, PROVINE DE AICI CĂ ALTFEL NE TRĂIM VIAȚA: EA AȘA, EU ALTFEL.) (2011/T3)

3. Concluzii

În comunicarea de față, folosindu-ne de datele ale trei anchete de teren și realizate cu doi subiecți români din Chitighaz, am demonstrat cum se schimbă bilingvismul româno-maghiar în de-

cursul vieții. Subiecții născuți români și cu limba maternă română, la maturitate ajung să se declare ori cu limbă maternă maghiară (Petru), ori de naționalitate maghiară (Sofia).

Petru a învățat la școală generală cu limba de predare maghiară, ceea ce se arată prin răspunsurile sale date la testul lexic: în 1990 ne-a dat doar câteva forme literare (standard). După 20 de ani numărul răspunsurilor românești, de grai scad cu 18 cuvinte – de la 77 până la 59. Pe timp ce trece vorbește tot mai puțin românește, prin urmare, în situația anchetei (de test) își amintește tot de mai puține cuvinte românești. Petru, însă, *vrea* să răspundă numai românește, să evite cuvintele maghiare, așadar, face tot posibilul, inițiază chiar și inovații: *frigătoare*, *îndetătoare* (frigider). Aceste cuvinte pot fi categorizate ca „greșeli”; în concepția lingvisticii pozitive, însă, aceste încercări sunt concepute pozitiv, drept *creații lingvistice*. După cum dânsul mi-a explicat, folosește graiul căci *vrea* să fie primit de cei la care le place să folosească în comunicare graiul român: EU MĂ CONSIDER UN OM CARE DOREȘTE SĂ FIE SIMPATIC ÎN FAȚA OAMENILOR.

Sofia a învățat la școala generală cu limba de predare română, prin urmare, cunoaște varietatea standard. Este conștientă de faptul că graiul din Chitighaz nu este identic cu varietatea românească folosită la școală sau/și în România. Aceste informații lingvistice o împiedică să vorbească în graiul român din Chitighaz. Sofia răspunde la anchetă după cunoștințele sale însușite la școală, ceea ce se dovedește prin răspunsurile sale: a) cuvinte aparținătoare varietății standard și, b) răspuns dat în limba rusă. Până ce Petru se leagă de grai, Sofia se abține de folosirea graiului atât în comunicare, cât și în situația anchetei. Atitudinea ei față de grai este condusă de ideea – după părerea noastră inacceptabilă – învățată la școală: *să vorbim „frumos” românește*, adică, să evităm folosirea graiului. Până în zilele ultimei anchete nu a primit informații pozitive despre graiul însușit și vorbit în copilărie acasă, în familie, ca de exemplu, că:

- își are locul primordial în comunicare: în familie, cu prietenii și cu cunoscuții
- este baza lingvistică dacă se predă/învață varietatea standard

- este creația intelectuală și spirituală a moșilor și a strămoșilor noștri
- I-am învățat în brațele mamei.

Bibliografie

- Bartha, Csilla 2002. Nyelvi hátrány és iskola. *Iskolakultúra* 2002. 6/7. 84–93. http://epa.oszk.hu/00000/00011/00061/pdf/iskolakultura_EPA00011_2002_06_07_084-093.pdf (21 iulie 2017)
- Borbély, Ana 2005. Variantele de grai și standard în vocabularul elevilor cursului superior al școlii românești din Chitighaz. In: Berényi, Maria (ed.) *Simpozion. Comunicările celui de al XIV-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria (Giula 27–28 noiembrie 2004)*. Giula, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 118–130.
- Borbély, Ana 2015. Lingvistică pozitivă. In: Berényi, Maria (ed.) *Simpozion. Comunicările celui de al XXIV-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria (Giula, 22–23 noiembrie 2014)*. Giula, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 142–160.
- Jarema, Gonia–Libben, Gary 2008 (Ediția a 2-a). Introduction: matters of definition and core perspectives. In: Jarema, Gonia–Libben, Gary (red.) *The Mental Lexicon: Core Perspectives*. United Kingdom–North America–Japan–India–Malaysia–China, Emerald. 1–6.
- Labov, William 1988. A nyelvi változás és változatok. Egy kutatási program terpmunka-módszerei. *Szociológiai Figyelő* 4: 22–48.
- Oldfield, R.C. 1966. Things, Words and the Brain. *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 18/4: 340–353.

NOTE

1. Cercetarea s-a efectuat cu sprijinul proiectului Variabilitate și schimbare: studierea procesului de schimbare a limbii minoritare în limba majoritară în timpul real și în timpul aparent – OTKA K 81574 – Institutul de Cercetări Linguvistice – Academia Ungară de Științe (MTA Nyelvtudományi Intézet) Budapesta (2010–2013). Studiul apare în perioada și cu sprijinul proiectului: „Languag-E-Chance”: Development of language conscious school, bilingual deaf education and innovative methods and tools of knowledge exploitable by language – RIL-HAS Languag-E-Chance Educational Research Group’s project (2016–2020), coord. Bartha Csilla.
2. Informații despre rezultatele analizei datelor culese în 2000 de la elevi români din Chitighaz, în comparație cu datele din 1990, vezi în Borbély 2005. Unele date din 2010 sunt prelucrate în Borbély 2015.
3. În lista răspunsurilor primite de la subiecți vor fi aplicate niște semne. Cuvintele care apar la ambii subiecți vor fi tipărite cu **bold** (aldine). Se va nota „(!)” dacă primim o variantă formală și „/” dacă primim două sau mai multe răspunsuri. Totdeauna primul răspuns va fi analizat după categorii (grai, standard etc.). O formă individuală (de exemplu: o inovație lexicală) va fi subliniată. Răspunsul în limba maghiară va fi transcris cu majuscule, iar cel rus cu cursive (italice).
4. Aceste două răspunsuri din urmă sunt inovații idiolectale.
5. Sofia folosește varianta: creuon (creion). După varianta de grai nu-i vine în minte varianta standard și rostește cuvântul rus: *carandaș* (карандаш).
6. Datele din 2011 diferite față de datele din 1990 vor fi notate după un „>”.